

Iran's Energy Export Opportunities and Challenges to Europe

Mohammad Shah Mohammadi¹

Mirvahidaldin Ghaderi²

Abstract

The European Union is one of the largest consumers of energy in the world. Due to the increase in energy prices, energy for Europe in European countries, Europe as one of the largest importers of oil and gas in the world due to Russia and security vulnerabilities, the European Union is seeking to diversify its energy sources and find. The supplier is the supplier. In this context, the Persian Gulf region, including Iran, is seen as a potential candidate. This article seeks to answer the question of what opportunities and challenges Iranian energy presents for Europe. The results show that Iran's opportunities as an option to change the European Union's energy portfolio include huge reserves, geopolitical position and the occurrence of civil war. However, sanctions, pressure and foreign intervention, as well as the existence of competitors and other alternatives, are challenges that Iran must overcome in order to achieve a greater share of European energy. The research method is descriptive-analytical and collection with library documents.

keywords: energy security, oil and gas, Iran

¹Assistant Professor, University and Higher Research Institute of National Defense and Strategic Research, Tehran, Iran. **M.mohammad.shm1347@gmail.com**

²Master of International Relations, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran. **Mirvahidaldin@yahoo.com**

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۲ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

Knowledge of political interpretation

دانش تفسیر سیاسی

Vol 5, No 18, Winter 2023

سال پنجم، شماره ۱۸، زمستان ۱۴۰۲

ppt 56-81

صفحات ۸۱-۵۶

فرصت‌ها و چالش‌های صادرات انرژی ایران به اروپا

محمد شاه محمدی^۱

میر وحیدالدین قادری^۲

چکیده

اتحادیه اروپا یکی از بزرگترین مصرف‌کنندگان انرژی در جهان است. با توجه به افزایش قیمت انرژی، انرژی برای اتحادیه اروپا اهمیت زیادی دارد. اتحادیه اروپا به عنوان یکی از بزرگترین واردکننده نفت و گاز در جهان است با توجه به وابستگی به روسیه و آسیب‌پذیری‌های امنیتی، اتحادیه اروپا به دنبال تنوع‌بخشی به منابع انرژی خود و یافتن تأمین‌کنندگان جایگزین است. در این راستا، کشورهای منطقه خلیج فارس، از جمله ایران، به عنوان کاندیداهای بالقوه مطرح هستند. مقاله پیش رو به دنبال پاسخ به این پرسش است که فرصت‌ها و چالش‌های صادرات انرژی ایران به اروپا چیست؟ یافته‌ها نشان می‌دهد که فرصت‌های ایران به عنوان گزینه تغییر سبد انرژی اتحادیه اروپا شامل ذخایر عظیم، موقعیت ژئوپلیتیکی و بروز جنگ اوکراین است. با این وجود، تحریم‌ها، فشارها و مداخلات خارجی و همچنین وجود رقبای جایگزین‌های دیگر چالش‌هایی هستند که ایران برای به دست آوردن سهم قابل توجهی از بازار انرژی اروپا باید از آنها عبور کند. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و گردآوری با اسناد کتابخانه‌ای است.

واژگان کلیدی: انرژی، اروپا، امنیت انرژی، نفت و گاز، ایران

^۱استاد یار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران. ایران

^۲کارشناس ارشد روابط بین الملل دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران (نویسنده مسئول)

مقدمه

امنیت انرژی به عنوان یکی از ارکان اصلی ثبات و توسعه اقتصادی، در فهرست اولویت‌های اتحادیه اروپا جایگاهی ویژه یافته است. وابستگی زیاد به واردات انرژی، به ویژه گاز طبیعی، چالشی بزرگ برای این منطقه محسوب می‌شود. اگرچه وابستگی به واردات به خودی خود مشکلی ندارد، اما قطع یا اختلال در عرضه می‌تواند تبعات منفی قابل توجهی به دنبال داشته باشد. اتحادیه اروپا برای تضمین امنیت انرژی خود، نیازمند گسترش همکاری‌ها به مناطق مختلف، از جمله خلیج فارس، مدیترانه شرقی و منطقه قفقاز است. اروپا به طور قابل توجهی به منابع انرژی روسیه، به ویژه گاز طبیعی، وابسته است. این وابستگی، امنیت انرژی اروپا را در معرض خطر قرار می‌دهد و آسیب‌پذیری آن را در برابر تحولات سیاسی و اقتصادی روسیه افزایش می‌دهد. بر همین اساس مقاله پیش رو تلاش دارد تا به بررسی روابط تجاری ایران و اروپا در حوزه صادرات انرژی و امکان سنجی آن بپردازد.

مقاله پیش رو به دنبال پاسخ به این پرسش است که فرصت‌ها و چالش‌های صادرات انرژی ایران به اروپا چیست؟ فرضیه پژوهش این است که ایران علی‌رغم داشتن فرصت‌هایی چون موقعیت جغرافیایی، منابع عظیم و حتی بروز جنگ اوکراین اما به سبب تحریم، مداخله خارجی و تلاش رقبای جایگزین با چالش صادرات به اروپا روبرو است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و گردآوری با اسناد کتابخانه‌ای است.

مفهوم امنیت انرژی^۱

انرژی به عنوان یکی از عوامل مهم تولید، نقشی کلیدی در رشد و توسعه اقتصادی کشورها ایفا می‌کند و سهم بزرگی در توسعه تمدن بشری داشته است. برای چندین دهه،

^۱. Energy Security

امنیت انرژی به عنوان مهم‌ترین موضوع مطرح در بین کشورهای صنعتی مصرف‌کننده انرژی، تعریف می‌شود و بر عرضه مکفی انرژی در زمان مناسب و با قیمت مناسب تمرکز داشت (رکابیان و عله پور، ۱۳۹۸: ۳۷). چشم‌اندازهای انرژی که توسط سازمان‌های مختلف از جمله آژانس بین‌المللی انرژی، مدیریت اطلاعات انرژی وزارت انرژی آمریکا و اوپک ارائه‌شده، نشان‌دهنده این واقعیت است که نفت و گاز هم‌چنان سهم غالب را در سبد انرژی جهان خواهند داشت. این سهم غالب حداقل تا آینده می‌تواند ۶ درصد افزایش یابد. معمولاً در بحث امنیت انرژی مباحث زیر مطرح می‌شود:

کشورهای مصرف‌کننده عمده انرژی، به‌ویژه نفت و گاز، به قیمت این منابع حساسیت زیادی دارند. دلیل این امر، تأثیر مستقیم و فوری قیمت انرژی بر هزینه‌های تولید و رفاه خانوارها در این کشورها است. قیمت‌های قابل پرداخت از دید این کشورها، قیمتی است که اقتصادشان توان تحمل آن را داشته باشد و باعث رکود اقتصادی و افزایش بیکاری نشود. دسترسی آسان به انرژی، به‌ویژه برای کشورهای بزرگ صنعتی مصرف‌کننده، یک مسئله حیاتی است. این موضوع به این دلیل اهمیت دارد که توسعه اقتصادی و صنعتی این کشورها به طور مستقیم به تأمین مستمر و بدون وقفه انرژی وابسته است. کشورهای بزرگ مصرف‌کننده انرژی به میزان ظرفیت مازاد تولید نفت در کشورهای تولیدکننده، به‌ویژه اوپک، حساسیت زیادی دارند. از دیدگاه این کشورها، وجود ظرفیت مازاد بالای تولید، مزایای متعددی دارد:

کاهش ترس از کمبود انرژی: وجود ظرفیت مازاد تولید، عامل روانی ترس از

کمبود انرژی را در بازار از بین می‌برد و به ثبات نسبی آن کمک می‌کند.

تضمین امنیت عرضه: در صورت بروز اختلال در عرضه نفت در یک منطقه، وجود

ظرفیت مازاد تولید می‌تواند امنیت عرضه را در سطح جهانی تضمین کند.

کنترل قیمت‌ها: وجود ظرفیت مازاد تولید، می‌تواند به کنترل قیمت‌ها در بازار نفت کمک کند و از افزایش ناگهانی قیمت‌ها جلوگیری کند. (ر.ک آخوندی، ۱۳۹۶: ۹۰-۸۹).

امنیت انرژی اروپا

اتکای اروپا به گاز طبیعی وارداتی از روسیه در سال ۲۰۲۱ نشان می‌دهد که اتحادیه اروپا به‌طور متوسط روزانه بیش از ۳۸۰ میلیون مترمکعب (میلی‌متر مکعب) گاز از روسیه از طریق خط لوله یا حدود ۱۴۰ میلیارد مترمکعب (میلیارد مترمکعب) در کل سال وارد کرد. همچنین حدود ۱۵ میلیارد مترمکعب به‌صورت گاز طبیعی مایع (LNG) تحویل داده شد. مجموع ۱۵۵ میلیارد مترمکعب وارداتی از روسیه حدود ۴۵ درصد از واردات گاز اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۱ و تقریباً ۴۰ درصد از کل مصرف گاز آن را به خود اختصاص داده است. بر اساس بررسی شورای مشورتی گاز، مخاطرات را عمدتاً به سه دسته تقسیم کرد:

مخاطرات تأمین انرژی اروپا از روسیه

<p>(الف) کاهش تقاضای گاز اتحادیه اروپا تا سال ۲۰۳۰ و پس از آن کاهش یابد. (ب) افزایش ظرفیت تولید LNG توسط کشورهایمانند قطر، آمریکا، استرالیا و نروژ رقابت را برای روسیه شدیدتر می‌کند. (ج) اتکا به روسیه برای تأمین انرژی، امنیت انرژی اروپا را به خطر می‌اندازد.. روسیه می‌تواند از این وابستگی برای افزایش قیمت‌ها و اعمال فشار سیاسی استفاده کند.</p>	<p>مخاطرات عرضه و تقاضای انرژی</p>
<p>(الف) با وجود قراردادهای فعلی و بلندمدت تأمین گاز، روسیه قادر به تأمین گاز نخواهد بود، طبق ظرفیت و مقررات موجود در آن قراردادها. (ب) انتقال گاز از سوی روسیه بر اساس قراردادهای فعلی، با توجه به چارچوب تدوین شده جدید، هزینه‌های بیشتری را به عهده خواهد داشت. (ج) شرایط زیست‌محیطی برای سرمایه‌گذاری‌های در حوزه صنایع گازی نامطمئن</p>	<p>مخاطرات زیرساخت</p>

<p>خواهد ماند و ممکن است بعضی از سرمایه‌گذاری‌ها در زیرساخت‌های عقب مانده قرار بگیرند.</p> <p>د) زیرساخت‌های فعلی، نمی‌توانند نیاز جدید اتحادیه اروپا به واردات گاز را پاسخ دهند و زیرساخت جدید مناسب برای این منظور هنوز احداث نشده است.</p>	
<p>الف) عدم پیش‌بینی‌پذیری گزینه‌های سیاسی، تأثیرات عوامل سیاست خارجی و نیاز به توازن بین هزینه‌های اقتصادی، توسعه صنعتی و مقبولیت زیست‌محیطی، پیش‌بینی‌پذیری این سیاست‌ها را دشوار می‌کند.</p> <p>ب) آینده همکاری استراتژیک اتحادیه اروپا و روسیه در حوزه انرژی به دلیل شرایط نامشخص، مبهم است. اتحادیه اروپا باید استراتژی خود را در قبال روسیه در حوزه انرژی با احتیاط و دقت تدوین کند تا امنیت انرژی و منافع اقتصادی و سیاسی خود را تأمین کند</p>	<p>مخاطرات سیاسی</p>

(سلیمی و همکاران، ۱۴۰۱: ۹-۱۰).

فرصت‌ها و چالش‌های صادرات انرژی ایران به اروپا

هرچند اروپا نیازمند ارتباطات با کشورهای تولیدکننده انرژی است اما بررسی ظرفیت ایران برای تبدیل شدن به گزینه مطمئن برای اروپا همراه با فرصت و چالش است. در حال حاضر، هیچ خط لوله مستقیمی برای انتقال انرژی ایران به اروپا وجود ندارد. هرچند طرح‌هایی چون انتقال عبور لوله‌ها از طریق دریای مدیترانه، ترکیه و پیوستن به شبکه‌های دیگر مثل قطر وجود دارد. با این وجود، چندین خط لوله در حال برنامه‌ریزی یا احداث هستند که می‌توانند ایران را به بازارهای انرژی اروپا متصل کنند. به عبارتی ایران دارای فرصت‌ها و چالش‌هایی در صادرات انرژی به اروپا است که عبارتند از:

فرصت‌ها:

۱- موقعیت ژئوپلیتیک ایران و نزدیکی به اروپا

در سمت تقاضای معادله انرژی اتحادیه اروپا با بیش از ۴۵۰ میلیون مصرف کننده دومین بازار بزرگ انرژی جهان پس از ایالات متحده است. بنابراین انرژی پایدار رقابتی و ایمن به عنوان یکی از ارکان اساسی امنیت انرژی اروپا محسوب می‌شود. اگرچه نقطه شروع سیاست امنیت انرژی اروپا باید با مدیریت تقاضا سر و کار داشته باشد تنوع در منابع تأمین انرژی دومین محرک استراتژی امنیت انرژی اروپا بوده است. تنوع هم به معنای تنوع در تأمین کنندگان انرژی و هم تنوع در مسیرهای حمل و نقل توزیع و واردات انرژی است. در بخش عرضه همانطور که کتاب سبز سال ۲۰۰۶ با عنوان "یک استراتژی اروپایی برای انرژی پایدار رقابتی و ایمن" به بررسی چالش‌های پیش روی تأمین انرژی در اروپا و راهکارهای مقابله با آنها می‌پردازد. این کتاب پیش‌بینی‌های متعددی را در مورد آینده انرژی در اروپا ارائه می‌دهد از جمله اینکه در ۲۰ تا ۳۰ سال آینده حدود ۷۰ درصد از انرژی مورد نیاز اتحادیه اروپا از خارج برآورده خواهد شد. استراتژی اروپایی برای پایداری (۲۰۰۸) افزایش وابستگی وارداتی اتحادیه اروپا به تأمین کنندگان خارجی آسیب پذیری اتحادیه را با توجه به منابع انرژی آن برجسته کرده است. در مجموع این کتاب تأکید می‌کند که اتحادیه اروپا یکی از بزرگترین واردکننده انرژی در جهان است و این موضوع آنها را در برابر تأمین کنندگان خارجی آسیب‌پذیر می‌کند به طوری که حدود ۵۵ درصد از عرضه انرژی خود را وارد می‌کنند & Ahmadi Nohadani (2020:68). منطقه خلیج فارس و دریای خزر، به دلیل ذخایر عظیم انرژی، از جمله نفت و گاز، اهمیت استراتژیک زیادی دارد. جفری کمپ^۱، ژئوپلیتیسین مشهور آمریکایی، در سال ۱۹۹۷ این منطقه را که شامل ایران نیز می‌شود منطقه

^۱. Jeffrey Camp

بیضی‌شکل انرژی استراتژیک^۱ جهان نامید (آجیلی و دیگران، ۱۳۹۶: ۸۵). باید افزود که نکته قابل توجه آن که جمهوری اسلامی ایران، تنها صادرکننده نفت غرب آسیا و عضو اُپک است که با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز که خود از صادرکنندگان انرژی هستند مرز مشترک دارد.

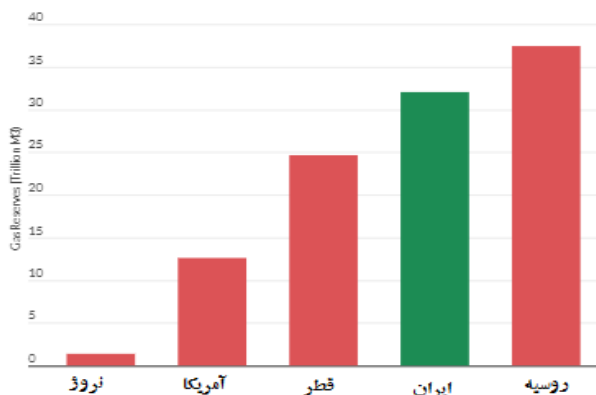
۲- ذخایر انرژی ایران

در سمت تقاضای معادله انرژی اتحادیه اروپا با بیش از ۴۵۰ میلیون مصرف کننده دومین بازار بزرگ انرژی جهان پس از ایالات متحده است. بنابراین انرژی پایدار رقابتی و ایمن به عنوان یکی از ارکان اساسی امنیت انرژی اروپا محسوب می‌شود. اگرچه نقطه شروع سیاست امنیت انرژی اروپا باید با مدیریت تقاضا سر و کار داشته باشد تنوع در منابع تأمین انرژی دومین محرک استراتژی امنیت انرژی اروپا بوده است. تنوع هم به معنای تنوع در تأمین کنندگان انرژی و هم تنوع در مسیرهای حمل و نقل توزیع و واردات انرژی است. در بخش عرضه همانطور که در کتاب سبز سال ۲۰۰۶ با عنوان یک استراتژی اروپایی برای انرژی پایدار رقابتی و ایمن پیش بینی شده بود در ۲۰ تا ۳۰ سال آینده حدود ۷۰ درصد از انرژی مورد نیاز اتحادیه اروپا از خارج برآورده خواهد شد. استراتژی اروپایی برای پایداری (۲۰۰۸) افزایش وابستگی وارداتی اتحادیه اروپا به تأمین کنندگان خارجی آسیب پذیری اتحادیه را با توجه به منابع انرژی آن برجسته کرده است. در مجموع کشورهای عضو اتحادیه اروپا که خود یکی از بزرگترین واردکننده‌های انرژی در جهان هستند و حدود ۵۵ درصد از عرضه انرژی خود را وارد می‌کنند Ahmadi Nohadani (& Ghorbani Sepehr:2020:68). محدودیت منابع گاز طبیعی در شمال آفریقا، تمرکز اروپا را به سمت منابع جایگزین در کشورهایی مانند آذربایجان، ترکمنستان،

^۱. The Strategic Energy Ellipse

عراق، قطر و ایران معطوف کرده است. بنابراین داشتن اطمینان از واردات انرژی برای اروپا مهم است. با در نظر گرفتن اینکه ایران دارای ۱۵۷۵۳۰۰۰۰۰۰۰ بشکه ذخایر نفت اثبات شده است که در رتبه چهارم جهان قرار دارد و حدود ۹,۵ درصد از کل ذخایر نفت جهان به میزان ۱۶۵۰۵۸۵۱۴۰۰۰۰ بشکه را به خود اختصاص داده است می توان بیان داشت ایران یکی از مهمترین کشورهای صادرکننده به اروپا می تواند باشد. ایران ذخایر ثابتی معادل ۲۳۹,۲ برابر مصرف سالانه خود دارد. این بدان معناست که بدون صادرات خالص، حدود ۲۳۹ سال نفت دارد (در سطح مصرف فعلی و بدون احتساب ذخایر اثبات نشده) (Worldometers, 2017). با این میزان ذخایر ایران می تواند بیش از دو قرن تأمین کننده انرژی جهان باشد همچنین ایران بیش از ۳۳ تریلیون مترمکعب ذخایر گاز اثبات شده دارد که ۱۶,۶ درصد از کل ذخایر گاز جهان را تشکیل می دهد (Iranopendata,2022:3).

ایران دومین ذخایر گازی جهان

(Iranopendata,2022:3)

بر اساس نظریه جفری کمپ، ایران به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی منحصر به فرد خود در مرکز "بیضی انرژی خاورمیانه" قرار گرفته است. این بیضی منطقه‌ای است که شامل بزرگترین ذخایر نفت و گاز جهان در کشورهای عربستان سعودی، عراق، ایران، کویت، امارات متحده عربی و قطر می‌شود (سالاری، ۱۳۹۴: ۳۱).

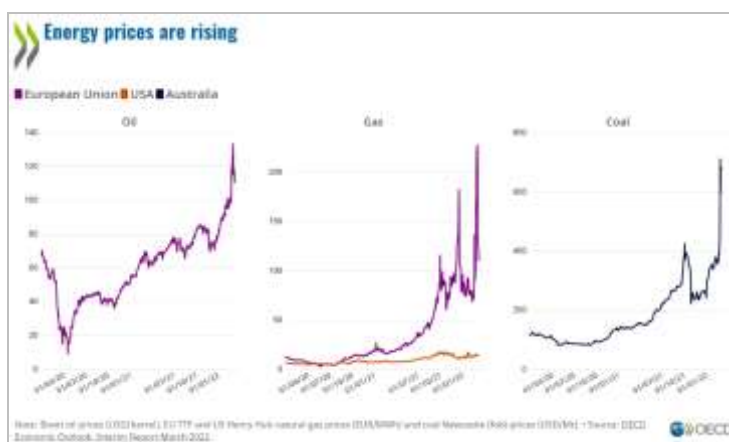
۳- تیرگی روابط اروپا و روسیه

پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهند که اتحادیه اروپا از سال ۲۰۳۰ به بعد مجبور به واردات بیش از ۷۰ درصد انرژی خود خواهد بود. این وابستگی عمیق، آسیب‌پذیری اتحادیه اروپا را در رقابت‌های جهانی افزایش می‌دهد و چالش‌هایی را برای سیاست رهبران اروپا در تبدیل شدن به یک بلوک مهم و تأثیرگذار در جهان چندقطبی ایجاد می‌کند. تجربه تحریم نفتی و گازی روسیه در سال ۲۰۰۶ نمونه‌ای از این چالش‌ها است. اختلافات قیمت‌گذاری انرژی با اوکراین، روسیه را به توقف صادرات انرژی به همسایگان غربی خود از راه اوکراین واداشت. این موضوع منجر به افزایش هزینه‌های تأمین انرژی برای اتحادیه اروپا شد و اعتبار روسیه را خدشه‌دار کرد. (سازمند و شمس، ۱۳۹۴: ۲۷۸).

منشور انرژی اروپا و پروتکل ترانزیت، امنیت انرژی اتحادیه اروپا را افزایش می‌دهد. این موضوع برای کشورهایی که در انتقال انرژی از روسیه به اروپا نقش دارند، مفید خواهد بود. اما روسیه با قطع و یا کاهش میزان گاز اوکراین و اظهارات مقاماتش، نشان داده که تمایلی به تصویب این منشور ندارد و می‌خواهد الگوی امنیت انرژی خود را اجرا کند. (کیانی، ۱۳۸۵: ۲۵). روسیه یکی از مهم‌ترین تأمین‌کنندگان انرژی در جهان است و حدود ۱۹ درصد گاز طبیعی و ۱۱ درصد نفت جهان را تأمین می‌کند. وابستگی اروپا به انرژی روسیه، امنیت انرژی این قاره را به خطر انداخته است. جنگ اوکراین این خطر را افزایش داده و قیمت انرژی را به طور چشمگیری بالا برده است. این موضوع می‌تواند پیامدهای منفی برای اقتصاد و زندگی مردم در اروپا داشته باشد. قیمت گاز در اروپا در

حال حاضر بیش از ۱۰ برابر قیمت یک سال گذشته است و قیمت نفت نیز تقریباً دو برابر شده است. این افزایش قیمت خطر افزایش فقر و اختلال در تولید کالاها و خدمات در سراسر جهان را به همراه دارد (OECD, 2022).. شکل زیر نشان دهنده افزایش قیمت انرژی پس از جنگ اوکراین است

افزایش قیمت انرژی پس از جنگ اوکراین

طبیعتاً تشدید تنش‌ها بین غرب و روسیه می‌تواند به بخش انرژی اروپا ضربه بزند. پس از تحریم‌های آمریکا علیه انرژی روسیه و تصمیم دولت آلمان برای توقف خط لوله گاز نورد استریم ۲ در واکنش به حمله روسیه به اوکراین، مصرف‌کنندگان اروپایی انرژی باقیمت بالای انرژی مواجه شدند. قیمت گاز طبیعی در شمال غربی اروپا به رکورد بیش از ۳۰۰ یورو در هر مگاوات ساعت رسید. بر اساس برآوردهای تحقیقاتی ریستاد انرژی، جنگ بین اوکراین و روسیه می‌تواند تا ۱۵۵ میلیارد مترمکعب (میلیارد مترمکعب) واردات گاز طبیعی به اروپا را کاهش دهد که حدود ۳۰ درصد از تقاضای سالانه گاز طبیعی اروپای غربی است. این یک مسئله بزرگ برای اروپا است و بحران

کنونی سؤالات بسیار مهمی را در مورد چگونگی کاهش وابستگی به گاز طبیعی روسیه در آینده نزدیک ایجاد می‌کند (Aircenter, 2022). وابستگی اروپا به انرژی روسیه، چالش‌های متعددی را برای این قاره به وجود آورده است. حضور پررنگ شرکت گازپروم و فقدان قواعد بازارهای رقابتی، امنیت انرژی اروپا را به خطر انداخته است. بحران اوکراین این چالش‌ها را تشدید کرده و اروپا را به دنبال راه‌حل‌های جدید برای تأمین انرژی خود سوق داده است. احداث خطوط لوله گاز و نفت از منابع حوزه دریای خزر و کشورهای خاورمیانه، یکی از این راه‌حل‌ها است. (حیدری، ۱۳۸۸: ۲۶).

چالش‌ها

۱- تحریم ایران

ارتقای امنیت انرژی در اتحادیه اروپا نیازمند همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی است. تمرکز بر منابع جایگزین، سرمایه‌گذاری در توسعه زیرساخت‌ها و تقسیم هزینه‌ها و منافع با صاحبان منابع انرژی، از جمله راهکارهای کلیدی برای تضمین امنیت انرژی در بلندمدت خواهد بود. جنگ‌ها، ناآرامی‌های داخلی و تروریسم، از جمله عوامل بی‌ثباتی سیاسی در خاورمیانه هستند که می‌توانند بر تولید و صادرات انرژی تأثیر منفی بگذارند اما مسئله قابل توجه دیگر این است که برخی از کشورهای تولیدکننده انرژی خود با مسائلی چون تحریم درگیر هستند که می‌تواند امنیت انرژی اروپا تأثیر بگذارد. البته نباید دور از ذهن داشت که این تحریم‌ها توسط خود اروپاییان در سایه احساس ترس یا همراهی از فشارهای آمریکا صورت می‌گیرد. مثلاً با بحران اوکراین امنیت انرژی اروپا را به خطر انداخته است و تنش‌های سیاسی بین روسیه و غرب، بر امنیت انرژی اروپا سایه افکنده

است. یا مباحثی مثل برنامه هسته‌ای ایران بر دیپلماسی انرژی ایران و اروپا تأثیر گذاشته است. بنابراین تحریم‌های اقتصادی تأثیر بسیار زیادی بر فرصت‌ها و چالش‌های صادرات انرژی به اروپا داشته است. در خصوص ایران باید گفت که با تشدید تحریم‌ها، ایران دسترسی به بازارهای جهانی محدود شده و محدودیت‌های بسیار زیادی در صادرات نفت و گاز به کشورهای اروپایی تجربه کرده است. با توجه به وابستگی اقتصاد ایران به صادرات نفت و گاز، تحریم‌ها باعث کاهش درآمدهای کشور شده و باعث شده است که ایران نتواند به طور کامل پتانسیل خود را در حوزه صادرات انرژی به اروپا به حداکثر برسد. همچنین، تحریم‌ها باعث محدود شدن دسترسی به فناوری‌های جدید و نوین در حوزه صنعت نفت و گاز شده و باعث کند شدن روند توسعه و بهبود عملکرد صنعت نفت و گاز در ایران می‌شود. بنابراین با درک این واقعیت که ایران کشور متکی به نفت بوده و هرگونه تحریم موجب ایجاد فشار اقتصادی بر این کشور می‌شود بنابراین زمانی که تحریم‌های اقتصادی به توانایی ایران برای تولید با ظرفیت بالا و توسعه بازارهای خود آسیب می‌رساند باید انتظار داشت که میزان صادرات و امکان صادرات نیز کاهش یابد؛ تحریم انرژی ایران از سال ۲۰۰۹ آغاز گردید و در سال ۲۰۱۲ تشدید گردید میزان تولید نفت در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ (دوره پسابرجام) با روند افزایشی همراه بود. در سال ۱۳۹۶، به حدود ۳/۸۶ میلیون بشکه در روز افزایش یافت، اما با شروع مجدد تحریم‌های یک‌جانبه میزان تولید نفت خام در سال ۱۳۹۸ با کاهش ۳۸/۸ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۷ به حدود ۲/۳۶ میلیون بشکه در روز رسید. میزان صادرات نفت خام کشور در سال ۱۳۹۷ در مقایسه با سال ۱۳۹۸ با کاهش بیش از ۶۷ درصدی روبه‌رو گردید (متین و صابری، ۱۴۰۰: ۱).

ابعاد تحریم بر روند همکاری اروپا و ایران

در سایه ناامنی است که برخی سیاستمداران و محافل با توجه به چالش‌های موجود می‌خواهند تا اروپا به دنبال منابع جایگزین انرژی و تنوع‌بخشی به سبد انرژی خود باشد توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر، مانند انرژی خورشیدی و بادی، از جمله راهکارهای کلیدی برای کاهش وابستگی به منابع فسیلی خاورمیانه است.

۲- سیاست‌های سایر کشورها

سیاست‌های کشورهای دیگر بر امنیت انرژی ایران تأثیر دارد به ویژه آنکه این سیاست‌ها در پرتو رقابت یا تخاصم قرار بگیرد. باید در نظر گرفت که مسکو همواره در رقابت با ایران تلاش کرده ایران را از گاز اروپا دور نگه دارد و ایران را تشویق به اتخاذ رویکردهای مبتنی بر شرق و غفلت از غرب کند. ایران که منابع گازی غنی و کم هزینه دارد، بهترین تأمین کننده گاز مورد نیاز اروپاست. احتمالاً اروپا در گام اول آذربایجان و عراق را به عنوان تأمین کننده اصلی گاز خود انتخاب می‌کند اما در نهایت اروپا ایران را انتخاب خواهد کرد. اروپا این اصل را می‌داند که اگر بخواهد سلطه خود را بر جهان احیا

کند نقش مستقلی در جهان خواهد داشت. اروپا منطقه خلیج فارس را به عنوان یکی از مهمترین مناطق ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک در جهان می‌شناسد (Ahmadi Nohadani & Ghorbani Sepehr:2020:91). با این حال اروپا برای کاهش واردات خود از روسیه بر روی آذربایجان حساب باز کرده است؛ آذربایجان دارای سه خط لوله صادرات نفت خام است. حدود ۸۰ درصد نفت آذربایجان از طریق خط لوله باکو-تفلیس-جیهان (BTC) صادر می‌شود. این خط لوله در سال ۲۰۰۶ به بهره‌برداری رسید و نقش مهمی در توسعه اقتصاد آذربایجان ایفا کرده است و ظرفیت ۱,۲ میلیون بشکه در روز دارد. نفت خام تولیدشده در میدان آذری-چراغ-آب عمیق گونشلی، واقع در حدود ۱۰۰ کیلومتری شرق باکو، بزرگ‌ترین میدان نفتی در بخش آذربایجان حوضه خزر است؛ و همچنین میعانات تولیدشده در شاه دنیز را از ترمینال سنگ‌چال در نزدیکی باکو از طریق گرجستان به بندر جیهان در دریای مدیترانه در ترکیه منتقل می‌کند. از آنجا نفت با تانکر به بازارهای جهانی ارسال می‌شود. خط لوله باکو - تفلیس - جیهان ۱۷۶۸ کیلومتر طول دارد که ۴۴۳ کیلومتر در آذربایجان، ۲۴۹ کیلومتر در گرجستان و ۱۰۷۶ کیلومتر در ترکیه است. از آنجایی که ظرفیت آزاد فراوانی دارد، مقداری نفت ترکمنستان و قزاق را نیز حمل می‌کند (الهی‌نیا، ۱۴۰۱: ۷۳-۷۲).

در چارچوب مؤلفه‌های ژئوپلیتیک، آمریکا برای حفظ قدرت خود در حوزه انرژی سیاست‌های مختلفی را دنبال می‌کند. یکی از این سیاست‌ها، جلوگیری از قدرتمند شدن قدرت‌های منطقه‌ای مانند روسیه و ایران است. یکی از راه‌های انجام این کار، کنترل انتقال نفت و گاز منطقه است. آمریکا می‌خواهد تا جای که امکان دارد مسیرهای روسیه و ایران برای انتقال نفت و گاز استفاده نشود، زیرا این کار باعث می‌شود تا نفوذ این دو کشور افزایش یابد. این در حالی است که مسیرهای این دو کشور از لحاظ امنیت، کوتاه و

ارزان بودن مورد اذعان کارشناسان و سیاستمداران اروپا برای این انتقال هستند. استراتژی "نه شمال، نه جنوب، غرب یا شرق" آمریکا که بر عدم وابستگی به هیچ یک از قدرت‌های بزرگ جهان و حفظ روابط متعادل با همه آنها تأکید دارد محرک این می‌باشد که در واقع آمریکا به دنبال ایجاد یک نظام منطقه‌ای باشد که در آن هیچ یک از قدرت‌های منطقه‌ای نقش هژمونیک نداشته باشند. (پیشین).

برخی پروژه‌های رقیب ایران برای صادرات انرژی به اروپا

۱- خط لوله گاز ترنس-آذربایک (TAP)

- این خط لوله گاز طبیعی را از آذربایجان به ایتالیا از طریق ترکیه، یونان و آلبانی منتقل می‌کند.
- ظرفیت انتقال سالانه ۱۰ میلیارد مترمکعب گاز را دارد.
- در سال ۲۰۲۰ به بهره‌برداری رسید.

بانک سرمایه گذاری اروپا وام ۱,۵ میلیارد یورویی برای طرح ساخت خط لوله ترانس آدریاتیک (تاپ) جهت انتقال گاز طبیعی جمهوری آذربایجان به اروپا، اختصاص داد. «انریو ماک دئوول» معاون اول بانک سرمایه گذاری اروپا ضمن تأیید تخصیص وام برای این طرح گفت: ساخت خط لوله گازی ترانس آدریاتیک از کاهش حجم گاز وارداتی به اروپا جلوگیری و به متنوع سازی منابع گازی در اروپای مرکزی و جنوب شرقی کمک می‌کند. خط لوله گازی ترانس آدریاتیک (تاپ) و خط لوله ترانس آناتولی (تاناپ) جزو طرح دالان گازی جنوب برای انتقال گاز طبیعی فاز دوم توسعه بزرگترین میدان گازی 'شاه دنیز' جمهوری آذربایجان به اروپا است. نخستین محموله گاز طبیعی فاز دوم توسعه میدان 'شاه دنیز' در سال ۲۰۱۸ میلادی از طریق دالان گازی جنوب به ترکیه و در سال ۲۰۲۰ میلادی نیز به اروپا صادر شد (irna,1396).

۲- خط لوله گاز ترانس آناتولی (تاناپ):

این خط لوله گاز طبیعی را از آذربایجان به ترکیه از طریق گرجستان منتقل کند و ظرفیت انتقال سالانه ۱۶ میلیارد مترمکعب گاز را دارد و در سال ۲۰۱۸ به بهره‌برداری رسید.

۳- خط لوله گاز شرق مدیترانه: (EastMed)

این خط لوله گاز طبیعی را از شرق مدیترانه (اسرائیل، قبرس و یونان) به ایتالیا منتقل می‌کند و ظرفیت انتقال سالانه ۱۰ میلیارد مترمکعب گاز را دارد.

۴- خط لوله گاز نورد استریم ۲

این خط لوله گاز طبیعی را از روسیه به آلمان از طریق دریای بالتیک منتقل می‌کند و ظرفیت انتقال سالانه ۵۵ میلیارد مترمکعب گاز را دارد. پروژه به دلیل تنش‌های سیاسی بین روسیه و غرب، تکمیل آن به تعویق افتاده است.

۵- سایر پروژه‌های LNG

قطر، ایالات متحده، استرالیا و سایر کشورها در حال توسعه پروژه‌های LNG برای صادرات گاز طبیعی به اروپا هستند. این پروژه‌ها تنوع بخشی به منابع تأمین گاز اروپا را افزایش می‌دهند. تحلیلگران تخمین می‌زنند که هزینه تولید هر واحد LNG در قطر ۰٫۳ دلار به ازای هر میلیون مترمکعب (MMBtu) است. این رقم در مقایسه با ۳ تا ۵ دلار به ازای هر MMBtu در سطح جهان بسیار پایین تر است (Rashad, 2024).

۳- منابع جایگزین و رقبای ایران

حمل و نقل و اتصال انرژی عناصر اصلی همکاری اتحادیه اروپا با همه کشورهای همسایه باهدف رشد اقتصادی پایدار، تجارت و تبادل فرهنگی، اشتغال و همچنین بهبود شرایط زندگی است. در مورد کشورهای در حال توسعه، این همکاری همچنین باهدف آماده سازی آنها برای پذیرش و اجرای کامل حقوق حمل و نقل و انرژی انجام می‌شود. ترکیه با موقعیت استراتژیک خود در تقاطع اروپا، خاورمیانه و قفقاز، پیوندهای خود را با اتحادیه اروپا به طور پیوسته توسعه داده و تقویت کرده است (این را تحولات اخیر در بخش هواپیمایی یا نقش آن در ایجاد کریدور گاز جنوبی نشان می‌دهد). توسعه بیشتر این پیوندها به نفع هر دو طرف خواهد بود. کریدور گاز جنوبی به امنیت تأمین گاز طبیعی اروپا کمک خواهد کرد، زیرا کمک قابل توجهی در گسترش مسیرهای عرضه و تحریک رقابت در بازار بین‌المللی گاز خواهد داشت. کمیسیون از ترکیه در توسعه بیشتر شبکه‌های حمل و نقل خود، به ویژه در مورد اتصالات ریلی با سرعت بالا و نوسازی امکانات بندری، از ترکیه حمایت مالی می‌کند. در عین حال، ترکیه باید تشویق شود تا بازار گاز خود را تعمیق بخشد، افزایش

نقدینگی و انعطاف‌پذیری قرارداد. چنین فرایندی منجر به ظهور یک "مرکز انرژی" می‌شود که با وجود آن امنیت انرژی بیشتری حاصل می‌شود. CITATION eur11 | 1033 (eur-lex.europa, 2011). اقدام آمریکا در زمینه صادرات گاز طبیعی مایع (LNG) به اروپا، منجر به کاهش وابستگی اروپا به منابع انرژی روسیه خواهد شد. این عملیات ممکن است منفی بر منافع آلمان و سایر کشورهای اروپایی در مواجهه با روسیه تأثیر داشته باشد. رقابت و تلاش آمریکا برای عرضه گاز مایع به اروپا، منجر به نزدیک شدن مواضع آمریکا به اوکراین شده است. اقدام در تحریم برخی شرکت‌ها فعال در پروژه نورد استریم ۲، تلاشی از سوی آمریکا برای کاهش وابستگی اروپا به روسیه را نشان می‌دهد... برنامه ایالات متحده درباره فروش گاز به اروپا و اقدامات روسیه برای گسترش خطوط انتقال گاز طبیعی و کاهش مدت قراردادهای انتقال گاز از طریق اوکراین از ۱۰ سال به ۵ سال، منجر به ایجاد فاصله بین اوکراین و آمریکا شده است. با این وجود، مشکلات زیرساختی مصرف گاز در ایالات متحده و قیمت مناسب گاز طبیعی وارداتی از روسیه، ممکن است اروپا را به روسیه جذب کند. (Ellyatt, 2019) در راستای کاهش وابستگی به منابع انرژی فسیلی و مقابله با تغییرات اقلیمی، پارلمان اتحادیه اروپا با اکثریت آراء خواستار تأمین ۲۰ درصد از مصرف انرژی اتحادیه در سال ۲۰۲۰ از طریق منابع تجدیدپذیر شده است. این نقشه راه که به عنوان استراتژی اروپا در زمینه انرژی شناخته می‌شود، نگاهی بلندمدت به توسعه و استفاده از منابع انرژی تجدیدپذیر در اتحادیه اروپا دارد. این برنامه مسیری روشن برای سیاست‌گذاری‌های انرژی و بازارهای

اروپایی ترسیم می‌کند و خواستار یک چارچوب قانونی جدید برای ترویج و توسعه استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر در سراسر اتحادیه اروپا است. رسیدن به این هدف نیازمند مشارکت فعالانه تمام اعضای اتحادیه در بخش‌های مختلف از جمله تولید برق، حمل و نقل، و بهینه‌سازی سیستم‌های سرمایشی و گرمایشی است. مزایای این برنامه شامل کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، کاهش مصرف سالانه سوخت‌های فسیلی تا ۲۵ درصد در سال ۲۰۲۰، و توسعه صنایع مرتبط با تکنولوژی‌های جدید در اروپا می‌شود. برآوردها نشان می‌دهد که دستیابی به این اهداف با هزینه‌ای بین ۱۰ تا ۱۸ میلیارد دلار در سال همراه خواهد بود (ر.ک نیاکوئی و همکاران، ۲۰۹:۱۳۹۱). در کل افزایش صادرات گاز طبیعی مایع (LNG) از آمریکا به اروپا می‌تواند منجر به رقابت شدیدتر برای بازارهای اروپایی شود. این رقابت می‌تواند توانایی ایران در فروش نفت و گاز به اروپا را کاهش دهد و تأثیرات منفی بر صادرات انرژی این کشور به این منطقه داشته باشد.

جمع بندی

اروپا برای تأمین انرژی خود، به‌ویژه گاز طبیعی، به واردات از کشورهای دیگر، بیشتر از روسیه، وابسته است. این وابستگی امنیت انرژی اروپا را به خطر می‌اندازد. اروپا نگران است که روسیه از انرژی به عنوان ابزاری برای فشار بر اروپا استفاده کند. نگرانی اروپاییان نیز تا حد زیادی درست بوده است چراکه حوادث مختلف نشان داده است که چگونه امنیت انرژی اروپا تحت تأثیر تنش با روسیه بر سر اوکراین قرار گرفته است. بنابراین اروپا به دنبال تنوع بخشی به واردات انرژی است. مقاله به دنبال بررسی جایگاه ایران به عنوان یک گزینه مطلوب برای انتقال انرژی به اروپا بود. از همین رو به فرصت‌ها و چالش‌های این موضوع پرداخت. باید گفت فرصت‌هایی که ایران را به عنوان یک تأمین کننده مناسب انرژی اروپا نشان می‌دهد این است که در وهله نخست ایران دارای ذخایر بزرگ گاز و نفت طبیعی جهان است و می‌تواند به عنوان منبع قابل اتکای گاز برای اروپا تا قرن‌ها عمل کند. همچنین این کشور در موقعیت ژئوپلیتیکی مناسبی قرار دارد و می‌تواند به عنوان پل ارتباطی بین منابع انرژی خاورمیانه و بازارهای اروپا عمل کند از سوی دیگر با بروز تنش‌های روز افزون روسیه با اروپا احتمال تقویت روابط ایران با اروپاییان نیز در حوزه صادرات انرژی افزایش می‌یابد. با این حال چالش‌های اصلی که مانع از اجرای پروژه‌ها یا اطمینان از امنیت انرژی می‌شود اولاً به این بر می‌گردد که به سبب تحریم‌های آمریکا و تشدید تحریم‌های بین‌المللی از جولای سال ۲۰۱۲ امنیت انرژی ایران دچار آسیب‌های بسیار جدی شده است و یک‌روند کاهش در تولید و صادرات انرژی ایران و حتی رکود به وجود آمده است. تحریم‌های ظالمانه‌ای که با دو موج دیگر تعقیب شد؛ موج اول در نوامبر ۲۰۱۸ و موج دوم در ماه می ۲۰۱۹ و زمانی که ممنوعیت واردات نفت خام ایران برای همه کشورها اعمال شد. هرچند به نظر می‌رسد

بیشتر از آمریکا اروپاییان از تحریم‌ها و فشارها علیه ایران متضرر می‌شوند. توافق هسته‌ای بین ایران و قدرت‌های غربی، فرصتی برای لغو تحریم‌ها و افزایش صادرات انرژی ایران به اروپا فراهم کرد اما فشار مجدد آمریکا این مسئله را تا حد زیادی به حاشیه برد. مسئله بعدی این است که رقبای ایران و یا کشورهایی که با ایران در وضعیت تنش روابط قرار دارند آگاه هستند که با صادرات انرژی ایران به اروپا نفوذ و قدرت چانه زنی ایران افزایش خواهد یافت بنابراین برخی کشورها در راستای منافع خود یا اعمال قدرت بر سایر کشورها به دنبال این هستند که بر روابط ایران و اروپا تأثیر بگذارند. چالش دیگر این است که رقبای ایران چون آذربایجان، قطر و ترکیه با دیپلماسی فعال و گفتگوهای بین‌المللی تلاش دارند تا نقشی کلیدی در ارتقای امنیت انرژی اروپا و بهره‌مندی از حق ترانزیت و صادرات انرژی ایفا کنند. علاوه بر این پروژه‌ها، سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر در اروپا نیز در حال افزایش است. این امر وابستگی اروپا به واردات انرژی را کاهش می‌دهد.

منابع

آجیلی، هادی؛ سلامی زواره، مهدی؛ فلاحی برزکی، مهرداد (۱۳۹۶). «امنیت انرژی چین در راستای طرح یک کمر بند - یک جاده»، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، شماره ۳۳.

الهی نیا، میلاد (۱۴۰۱)، یامدهای سیاسی-امنیتی بحران قره‌باغ بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، انتشارات رجال

رکابیان، رشید؛ عله پور، مهرداد (۱۳۹۸)، تبیین راهبردهای تأمین امنیت انرژی پکن در کانون‌های مهم انرژی مطالعه موردی؛ منطقه راهبردی غرب آسیا، فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، سال اول، شماره ۲، پاییز ۱۳۹۸، صص ۱۴۹-۱۲۱

سازمند، بهاره؛ شمس، سعیده (۱۳۹۴)، جایگاه منابع انرژی دریای خزر در راهبرد آسیای مرکزی و قفقازی اتحادیه اروپا، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۸، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، صص ۲۷۳-۲۸۷

سالاری، علی (۱۳۹۴)، سرمایه‌گذاری ایران در حوزه‌های مشترک انرژی در خلیج فارس و تأثیرات آن بر روابطش با همسایگان، پایان‌نامه ارشد علوم سیاسی دانشگاه شیراز، استاد راهنما: ابراهیم عباسی.

سلیمی، جلال‌الدین، ذکا دادگستر، رضایان، احد. (۱۴۰۲). جایگاه آذربایجان در امنیت انرژی اروپا. دانش تفسیر سیاسی، سال چهارم، شماره ۱۴، صص ۲۳-۱

کیانی، داود (۱۳۸۵)، همگرایی اتحادیه اروپا و روسیه، ماهنامه ایراس، شماره ۱۳

نیاکوئی، سید امیر؛ باقیان زارچی، مرتضی؛ حسینی، سید حمید (۱۳۹۱)، سیاست‌های انرژی اتحادیه اروپا و کاهش وابستگی به روسیه، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، تابستان

۱۳۹۱، شماره ۳۰، صص ۲۲۶-۱۹۳

- Ahmadi Nohadani, S., & Ghorbani Sepehr, A. (2020). Energy geopolitics with emphasis on Iran gas potential to promote Europe energy security. *Geopolitics Quarterly*, 16(60), 36-78.
- Ellyatt, H. (2019, DEC 16). Retrieved from Ukraine and Russia look to strike new gas deal amid US sanctions threat: <https://www.cnn.com/2019/12/16/ukraine-and-russia-look-to-strike-gas-transit-deal.html>
- Iea. (2022, march). Retrieved from A 10-Point Plan to Reduce the European Union's Reliance on Russian Natural Gas: <https://www.iea.org/reports/a-10-point-plan-to-reduce-the-european-unions-reliance-on-russian-natural-gas>
- Iranopendata. (2022) "Iran's Failure to Export Natural Gas" 'April 27 'Available at: <https://iranopendata.org/en/pages/54en-natural-gas-export>
- OECD. (2022). Energy prices are spiking. <https://www.oecd.org/coronavirus/en/data-insights/energy-prices-are-spiking>
- Rashad, M. (2024). Retrieved from Qatar's bigger LNG expansion to squeeze US, other rivals: <https://www.reuters.com/business/energy/qatars-new-lng-expansion-plans-squeeze-out-us-other-rivals-2024-02-27>
- Sepehr, A. G. Energy Geopolitics with Emphasis on Iran Gas Potential to Promote Europe Energy Security.
- Worldometers. (2017). Iran Oil: <https://www.worldometers.info/oil/iran-oil/>